

Recensioner

PETRA ANGERVALL

Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet

Karin Nordberg och Kerstin Rydbeck (red)

Folkbildning och genus – det glömda perspektivet

Linköping: Mimer, 2001

Den svenska folkbildningstraditionen är ett ungt forskningsfält, som utifrån ett genusperspektiv i det närmaste kan betraktas som obeforskat. Antologin *Folkbildning och genus – det glömda perspektivet* har ambitionen att ändra på detta, med syftet att åstadkomma en »mera samlad och teoretisk hållbar könsproblematiserande folkbildningsforskning». Jag inleder med en kortare presentation av bidragen i boken, medan tyngdpunkten ligger på en diskussion om det gemensamma syftet och idén med antologin.

Antologins åtta artiklar vill på olika sätt belysa folkbildningstraditionen utifrån ett genusperspektiv. Artiklarna handlar om folkbildningens historiska utveckling, institutionella områden och arbetsformer och vilken roll kvinnor har spelat inom dessa. Dessutom berör artiklarna olika folkbildningsfält: Husmorsfostran, kvinnofolkshögskolan, idrottsrörelsen, folkbiblioteken och folkbildning för invandrarkvinnor.

Inledningsvis ger Kerstin Rydbeck en historisk bakgrund till folkbildningsrörelsens utveckling i Sverige. De dominerande rörelserna var under 1800- och början på 1900-talet frikyrkorörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Folkrorelsen vilade på samhällets frivilligorganisationer där principen om alla medlemmars lika värde var grundläggande och demokratisk organisationsstruktur och arbetssätt var dominerande. Kvinnor och män gavs således lika rättigheter och möjligheter till tillträde, inflytande och avancemang inom folkbildningen, som ansågs vara »könsneutral». Trots detta finner Rydbeck att föreställningar om »manligt» och »kvinnligt» skiljde sig åt mellan de olika rörelserna, vilket innebar att kvinnors villkor var beroende av vilken folkrorelse de var knutna till. Samtidigt som rörelserna präglades av skilda föreställningar om kön fanns det dock en gemensam princip, den om isärhållande mellan könen som innebar att kvinnor osynliggjordes och marginaliserades.

I Lena Eskilssons och Berit Lindbergs artikel beskrivs framväxten av Kvinnliga medborgarskolan i Fogelstad, med utgångspunkt i Honorine Hermelin Grønbechs livsberättelse. Honorine var skolans rektor och reformpedagog. Hon trodde på möjligheterna med en aktivitetspedagogik som satte individens

vilja och handlande i centrum, och värnade om de fria studierna, som stimulerande till upplevelser och läslust. Hennes pedagogiska ambitioner skulle få kvinnor på folkhögskolan att vakna och våga. Det viktiga var inte vad man tyckte utan att man reagerade och agerade. Primärt för skolan var således att stärka kvinnor i sin medborgarroll och genom att utgå från kvinnlig praktik skulle man reformera samhället till att fungera utan hierarkier och särskiljande dikotomier.

I Karin Nordbergs artikel diskuteras husmorsfostran med utgångspunkt i husmorsskolan och andra radioprogram för husmödrar under mitten av 1900-talet. Runt radions husmorsprogram utvecklades en bildningsfär, där kvinnor utväxlade erfarenheter och kunskap och uppmanades till kamp för egenvärde. Det pågick en debatt mellan kvinnor som handlade om kvinnors medborgerliga engagemang, där man å ena sidan beskyllde kvinnor för bristande intresse i folkbildningsfrågor och å andra sidan menade att kvinnor hade lika mycket intresse men inte lika mycket tid. Nordbergs poäng är att radion gjorde det privata offentligt, höjde statusen på det som skedde i hemmet, premierade erfarenhetskunskap och utbyte av dessa erfarenheter samt gav kvinnor röst och självförtroende. Det fanns dock ett förtryckande drag i radions folkbildning, som gjorde att kvinnor med sämre ekonomi upplevde sig anklagade för att missköta sina barn, när de inte hade pengar till husgeråd eller den kost som förordades i programmen. Husmorsskolan kunde således betraktas som å ena sidan frigörande och å andra sidan förtryckande.

Kerstin Engmans artikel handlar om framväxten av kvinnofolkshögskolan Långholmen, där den pågående verksamheten har anknytning till LO-rörelsen. Engman menar att verksamheten på kvinnofolkshögskolan syftar till att öka kvinnors medvetenhet och handlingskraft, vilket innebär att man vill ge kvinnor inom LO bättre utbildning och självförtroende, men också insikter om kvinnors underordnade situation. Skälen till att kvinnofolkshögskolan behövs är flera. Det främsta skälet är att »vanliga» folkhögskolor inte problematiserar genusrelationer i samhället, vilket är en viktig del i kvinnofolkshögskolans verksamhet. Dessutom är den allmänna folkhögskolans verksamhet präglad av en ojämn maktbalans, formulerad enligt manliga normer, precis som samhället i övrigt, vilket gör att kvinnofolkshögskolan behövs. Engman finner att Långholmen i högre grad än andra folkhögskolor ger utrymme för kvinnor med hemmavarande barn. De deltagande kvinnorna berättar att frånvaro av män upplevs som positiv eftersom de inte behöver känna sig i underläge och i allmänhet är deltagarna mycket positiva till verksamheten.

Lisbeth Eriksson diskuterar invandrarkvinnors situation inom folkbildningen. I fokus står invandrarkvinnor som deltagit i en utbildningssatsning med syfte att förbättra deras kunskaper i svenska. Dessa kvinnor ger en bild av utanförskap på flera nivåer, som beskrivs som: klass-, köns- och invandrardimensionen. Erikssons poäng är att invandrarkvinnorna i studien särbehandlas, vilket kommer till uttryck genom att gruppen definieras som homogen och genom att utbildningssatsningen är segregerad geografiskt, könsmässigt och etniskt. Kvinnorna utgör inte en homogen grupp, även om deras behov av andra definieras som gemensamma. Trots att kunskapsaspekten lyfts fram i projektet blir integrationsaspekten den dominerande och invandrarkvinnor

oavsett behov samlas inom ramarna för en kurs i svenska. Det finns en risk med att betrakta invandrargrupper som kollektiv snarare än som individer, menar Eriksson, eftersom det leder till segregation snarare än integration och är ett utslag av särartspolitik.

I Bosse Jonssons artikel diskuteras folkbibliotekens roll. Utgångspunkten i Jonssons resonemang är att om folkbiblioteken inte följer IT-utvecklingen kommer dess uppgifter att tas över av andra institutioner. Samtidigt kan emellertid IT-utvecklingen leda till att kvinnor missgynnas, eftersom män generellt har bättre kunskap om IT, använder IT i högre grad och studier visar att alltfler män använder folkbiblioteken efter att IT-tjänster blivit tillgängliga. Kan det vara så att införande av IT på folkbiblioteken kan komma att leda till att »män tar över»? Det finns en risk för detta, menar Jonsson, som med stöd av köns- och genusteorier hävdar att män har en rationalitet som passar de målstyrda informationscentraler som folkbiblioteken är på väg att utvecklas till.

Kjell Gustavssons bidrag handlar om idrottsrörelsen i Sverige utifrån ett genusperspektiv. Inom idrottsrörelsen är kvinnan betraktad som avvikare och kvinnors fysiska prestationer och kunskaper värderas genom den manliga normen. Han diskuterar relationen mellan idrottsrörelsen, folkbildning och genus med hjälp av policytexter och dokument som behandlar idrottandets intentioner i Sverige. I dessa texter finner han att kvinnors idrottande marginaliseras och att genusperspektivet negligeras. Det dominerande synsättet präglas av könsblindhet och brist på reflektion. Gustavsson anser att olikheter mellan kvinnors och mäns idrottsutövande beskrivs vara biologiska och naturgivna, snarare än sociala och kulturella fenomen och dessutom illustrerar texterna en särartsideologi som befäster det »kvinnliga» och »manliga». Idrottsrörelsen domineras också av ett funktionalistiskt tänkande som påverkar mäns och kvinnors villkor. Detta leder till att kvinnorna i idrottsrörelsen står för omsorgsarbetet och männen för planeringsarbete, administration och beslut.

I antologins sista bidrag diskuterar Berit Larsson dagens kvinnofolkshögskola som till skillnad från den tidigare »kvinnliga folkhögskolan» utgår från kvinnors heterogenitet, snarare än att förklara kvinnors liv genom kvinnlighet och feminitet. Med den utgångspunkten är betydelser och innebörder av olika begrepp viktiga att analysera, såsom användandet av begreppen kropp, kön, genus, identitet, strukturer och makt inom folkbildningsverksamheten. Larsson anser att istället för att tala om »manligt» och »kvinnligt» i folkbildningen bör man tala om kön och makt och istället för genus lyfter hon fram begreppen kropp och sexualitet. Det är viktigt, menar Larsson, att synliggöra de förgivettagna normer som omger oss och som ges tolkningsföreträde och makt att definiera verkligheten.

Vad är ett köns- eller genusperspektiv?

Det är av flera skäl problematiskt att förhålla sig till och använda ett genusperspektiv. Å ena sidan hamnar man lätt i en diskussion om vad som är specifikt för kvinnor eller män, vilket kan antas gagna den rådande ordningen snarare än förändra den. Å andra sidan kan ett likhetstänkande medföra att kvinnor

och män jämförs utan att samtidigt belysa att villkor och normer skiljer sig. Det kan också vara oklart vad genusforskning är, vilket jag upplever är fallet i denna bok. Är genusforskning »forskning om kön» eller »kvinnoforskning»? Larsson tar i sin artikel upp problemet med distinktionen mellan genus, kön och sexualitet. Andra menar att genusbegreppet bör användas eftersom det skapar en tydlig förståelse av att det är symboler, idéer och föreställningar som är i fokus. I Eva Gothlins rapport »Kön eller genus» (Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, 1999, s 14) beskrivs genusforskning på följande sätt:

Att använda beteckningen könsforskning eller genusforskning är ett sätt att betona att fokus ligger på relationen mellan könen och på hur kön/genus konstitueras, symboliseras, förmedlas och strukturerar relationer, institutioner, identiteter, texter etc.

Lundgren-Gothlin menar att kvinnoforskningen har kännetecknats av en inriktning på kvinnor, på kvinnors situation, på att se företeelser ur ett kvinnoperspektiv, vilket inom vetenskapen varit förbisett. Relationen mellan kvinnoforskning och genusforskning kan således beskrivas som att:

När kvinnohistoria blir genushistoria och går från att »synliggöra kvinnor» till att »synliggöra maktstrukturer», har dess utmaning blivit större. (Wikander 1989; i Gothlin s 14)

Vad är då ett genusperspektiv och hur förhåller sig författarna i antologin till detta? Samtliga bidrag i antologin problematiserar aspekter som rör kön och genus, även om perspektivet, eller det man egentligen vill med sitt resonemang, skiljer sig och i några fall är oklart. Till att börja med kan jag konstatera att den gemensamma utgångspunkten som ändå binder bidragen samman är klar. Författarna menar att kvinnor osynliggörs, marginaliseras och särbehandlas i en manligt definierad värld, eller åtminstone riskerar att göra detta. Det är alltså kvinnor och kvinnoperspektiv som lyfts fram, vilket kan betraktas som en kompensatorisk strategi med syfte att synliggöra det tidigare osynliggjorda. I Rydbeck's inledande artikel beskrivs denna gemensamma ambition, när hon förklarar vad som menas med undertiteln »det glömda perspektivet». Det är kvinnor, kvinnors situation, utrymme och möjligheter som studeras, vilket således indikerar ett kvinnoperspektiv snarare än ett genusperspektiv.

Artiklarnas ambition att lyfta fram och synliggöra kvinnors historia och verksamhet är ett viktigt inslag i genusforskningen, men det saknas en djupare diskussion om hur genusmönster och genusordningen ter sig utifrån ett maktperspektiv. I antologin är istället ett särartsperspektiv i fokus, vilket innebär att flera författare väljer att betrakta och diskutera kvinnors erfarenheter, önskemål och behov som avskiljda från eller särskilda i förhållande till mäns. Oavsett vilket perspektiv man väljer kan det vara viktigt att diskutera vad det får för konsekvenser. Kvinnor och män kan uppfattas ha olika erfarenheter, behov och önskemål med sina liv. En del av dessa erfarenheter och behov kan säkerligen kopplas till könstillhörigheten antingen »biologiskt» eller »socialt», men relationen mellan dessa »olikheter» måste diskuteras.

ras. Exempelvis saknar jag en fördjupad diskussion om mäns och kvinnors skilda villkor med utgångspunkt i könsmaktsordningen.

I artiklarna lyfts flera exempel på specifika kvinnoinsatser fram. I artikeln om »husmorsskolan i radion» diskuteras relationen mellan olika politiska ståndpunkter i debatten om kvinnofrågan och det pedagogiska dilemmat med husmorsfostran som frigörande eller förtryckande. Nordberg fördjupar dock inte diskussionen kring kvinnors villkor för deltagande i folkbildning utifrån ett maktperspektiv (med undantag av markeringen om arbetarklasskvinnors villkor i folkbildningen). I artikeln om »Kvinnofolkhögskolan Långholmen» är särartsperspektivet dominerande. Engman vill ge skäl till varför kvinnofolkhögskolan är bättre för kvinnor än andra folkhögskolor. Utgångspunkten med hennes resonemang är att kvinnor har behov och erfarenheter som bättre kan tas till vara och uppmärksammas av en kvinnofolkhögskola, än en »vanlig» folkhögskola. Det kan vara så, men jag saknar en analys om varför och dessutom en mer nyanserad diskussion om samhällsnormer, genus- och maktrelationer. Engman skriver:

Kvinnornas erfarenheter från skolan kan ha bidragit till att ge dem dåligt självförtroende, bristande studiemotivation och en statisk kvinnoroll. I en kvinnofolkhögskola eller på en kvinnokurs är risken för att bli osynliggjord på grund av kön minimerad. (s 160).

Till skillnad från kvinnofolkhögskolan bidrar den traditionella skolan till att reproducera en statisk kvinnoroll, enligt Engman. Detta instämmer jag i, samtidigt som det är viktigt att beskriva att bilden inte på något sätt är entydig. Normer om kvinno- och mansroller finns i hela samhället, i familjen, i media, inom skola och barnomsorg och inom arbetslivet. I detta är inte kvinnofolkhögskolan något undantag. Tvärtom har det pågått en diskussion kring den betydelse särundervisning, det vill säga isärhållande av kön inom utbildning, får i formandet av könsidentiteten. Dessa studier indikerar att isärhållande av kön snarare förstärker den statiska kvinno- respektive mansrollen i samhället, än problematiserar dem. Detta kan också vara värt att diskutera.

Till sist, i relation till diskussionen om perspektiv på kön och genus, bör några ord nämnas om Jonssons artikel. Min tolkning är att Jonsson precis som flera av de övriga författarna utgår från ett särartsperspektiv i sin analys. Han menar att kvinnor har särskilda intressen och behov i anslutning till folkbibliotekens verksamhet, vilket är anledningen till att de kommer att hamna »utanför» när männen intar scenen. Det problematiska med Jonssons artikel är i huvudsak två frågor: Dels vad han bygger sina slutsatser i artikeln på (det vill säga hur underbyggda hans resonemang om kön är). Dels upplevs inte genusperspektivet alls som självklart eller givet, utan snarare pålagt efteråt, som ett resonemang som inte är i överensstämmelse med vare sig ambitioner eller intressen.

De oklarheter som jag hänvisar till ovan, som berör val av perspektiv, hur perspektiven används och varför, syften och ambitioner, kan möjligen diskuteras i relation till hur författarna använder begreppen könsneutralitet och könsblindhet. Båda begreppen finns med i nästan samtliga artiklar för att illustrera att den manliga normen i samhället betraktas som »könlös» och

norm, vilket får till följd att kvinnor värderas enligt manliga normer eller blir osynliggjorda.

Vad jag emellertid saknar i fråga om begreppen könsneutralitet och könsblindhet är en diskussion om deras innebörd i relation till i vilket sammanhang de diskuteras. Dessutom används begreppen ibland som synonyma vilket jag ställer mig frågande till. I antologin används de som argument för att uppvärdera det kvinnliga, särskilja kön utifrån egenskaper och erfarenheter, vilket ensidigt illustrerar ett särartstänkande. Jag saknar således en diskussion om hur begreppen kan förstås, tolkas och hur de kan användas. Måste de ses som negativa? Går det inte att föreställa sig att ett könsneutralt samhälle kan betraktas som eftersträvansvärt, eftersom det indikerar att människor inte blir värderade utifrån sitt kön, utan istället som människor (som har olika kön)? Jag saknar en fördjupad diskussion kring detta, istället för som nu att flera artiklar (inte alla) lyfter fram begreppen på ett ganska ytligt och självklart sätt.

Exempelvis redogör Gustavsson för pedagogiska texter om styrketräning och mental hälsa som kan anses vara »könsblinda», eftersom de utgår från en manlig handlingsrationalitet. De texter, som han refererar till, är säkerligen formulerade efter ideal som är manliga, men kan de inte också betraktas som värdefulla för kvinnliga idrottare? Eller varför utgå från att kvinnliga idrottare behöver annan kunskap eller pedagogik än män? Kan en »manligt» formulerad pedagogik passa alla män eller alla kvinnor? Genom att så självklart beskriva den manliga normen: det tekniskt rationella, en hierarkisk organisation, det funktionalistiska perspektivet, blir också det kvinnliga automatiskt något motsatt och något annat. Gustavssons perspektiv, trots att han redogör för de konsekvenser en särartsideologi får för idrottsrörelsen, kan sägas influeras av densamma.

I flera av artiklarna finns ambitionen att synliggöra kvinnors erfarenheter, arbete, inverkan och villkor inom folkbildningstraditionen i Sverige. Vad som saknas är en diskussion om föreställningar om kön i olika sammanhang, om makt och genusordning samt vad som är grunden för kvinnors och mäns villkor inom samhällets institutioner.

Den »manliga» normen och den »kvinnliga» närvaron

Historiskt har kvinnors deltagande, utrymme och intresse i folkbildningen varit begränsad och åsidosatt, trots att kvinnor i decennier utgjort majoriteten av deltagarna. I flera av artiklarna konstateras att folkbildningsvärlden i många avseenden fortfarande är »manligt» definierad och att den manliga normen råder. I Rydbeck, Nordbergs, Gustavssons, Engmans och Jonssons artiklar problematiseras folkbildningen som en manligt definierad värld trots att den kroppsligen domineras av kvinnor. Detta innebär att kvinnors intressen och erfarenheter inte tillgodoses och att kvinnor inte heller ges möjlighet och utrymme att påverka. Torde inte den kvinnliga närvaron påverka den manliga normen, eller åtminstone utmana statusförhållanden? Frågan är formulerad utifrån en mängd studier som visar att när »manligt» dominerade områden (»manliga» yrken) lockar kvinnor sjunker statusen och strukturen och yrkets genus förändras (SOU 1998:6; Kvinnomaktutredningen: *Ty mak-*

ten är din... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet). Detta kan konkret illustreras genom att titta på läraryrket. Relationen mellan exempelvis förskoleläraren och universitetsläraren handlar inte enbart om vem de undervisar (små respektive stora barn), eller om utbildningsbakgrund, utan också om hur dessa båda grupper värderas i vårt samhälle. Utifrån ett genusperspektiv blir det dessutom uppenbart att statusrelationen är kopplad till kön och genus, eftersom förskoleläraren i allmänhet är kvinna, medan universitetsläraren i allmänhet är man.

Författarna förhåller sig till problemet »manlig norm och kvinnlig närvaro» på lite olika sätt. Exempelvis diskuterar Nordberg »husmorsskolan i radion» i relation till könsbundna normer som skapar föreställningar om det som är »manligt» och »kvinnligt». Hon menar att pedagogiken både var frigörande och förtryckande för kvinnor. I Jonssons artikel däremot lyfts kvinnor fram som dominerande inom kulturlivet. Han skriver:

Påstår jag att det är kvinnorna som bär kulturen, är det inte många som protesterar. /.../ Kvinnor bär dock inte kulturen endast i egenskap av brukare, nyttjare eller konsumenter. Även bland kulturens förmedlare, de anställda på kulturinstitutionerna och de ideellt arbetande dominerar kvinnorna. (s 97)

Till skillnad från Nordberg anser således inte Jonsson att kvinnor är marginaliserade, vare sig till antalet eller ifråga om makt. Hans artikel handlar istället om vad införandet av IT på folkbiblioteken kan komma att innebära för en utpräglad kvinnovärld, då IT tillhör »mansvärlden», den manliga kulturen och rationaliteten. Införandet av IT innebär förändringar avseende folkbibliotekens innehåll och utformning, vilket Jonsson inte ser som en positiv utveckling. Trots att han menar att kvinnorna bär kulturen menar han även att samhället präglas av en manlig norm, vilket blir motsägelsefullt. Frågan är vilken kultur Jonsson avser och hur denna kultur domineras av kvinnor?

En annan viktig poäng som flera författare i antologin tycks driva är att den manliga normen och kvinnors marginalisering inom vuxenutbildning legitimerar behovet av särskilda kvinnofolkhögskolor eller kvinnosatsningar. På dessa folkhögskolor osynliggörs inte kvinnor eller blir särbehandlade utifrån kön. Dessutom ges där ett utrymme att bedriva undervisning bättre anpassad för kvinnor. Vad som emellertid är problematiskt i resonemanget är att diskussionen bland dessa författare förs oberoende av sammanhang, specifika villkor, tid och utrymme. Är den manliga normen oberoende av historien eller sammanhanget? Är den föränderlig och i så fall varför eller varför inte? Dessutom är det svårt att referera till den givna manliga normen, utan att lätt hamna i vad som föreställs vara den kvinnliga, för det finns väl »kvinnliga» normer (eller normer riktade till kvinnor)? Hur bidrar kvinnor till reproduktion av den manliga normen? Vilka normer dominerar inom kvinnofolkhögskolan?

Genus och pedagogik

Det dominerande perspektivet i antologin är att kvinnor och män har behov av olika former av utbildning, i olika sfärer och med olika mål. Å ena sidan diskuteras folkbildningstraditionens ursprungliga syften att åstadkomma demokrati, egenmakt och lika villkor. Å andra sidan analyseras hur dessa syften kunnat tillgodose kvinnor, vilka normer som har dominerat och hur kvinnors intressen och erfarenheter tagits tillvara. Dessutom diskuteras betydelsen av eller problemet med att skapa särskilda satsningar för kvinnor, vilket enligt Engman ger utrymme och möjligheter, men som enligt Eriksson innebär att kvinnors intressen, erfarenheter och kunskap generaliseras och isoleras från övrig institutionell bildningsverksamhet. Det är den sistnämnda relationen mellan integrering eller segregering som jag nedan tänkte diskutera kort.

I flera artiklar redogörs för enskilda kvinno-satsningar, som haft eller har som syfte att ge kvinnor självförtroende, utrymme och kunskap att fungera som goda medborgare. Det är dock flera frågor som uppkommer i anslutning till dessa satsningar och som handlar om relationen genus och pedagogik. Exempelvis kan utbildning sägas bottna i ett intresse att påverka någon till att bli någon annan. All utbildning syftar således mer eller mindre till att fostra, utveckla och påverka. Detta intresse är inte fritt svävande, utan påverkas av sammanhang, normer, tid och historia. I kvinno-satsningarna ovan är utgångspunkten att kvinnor behöver kunskap och självförtroende för att klara det mansdominerade samhället bättre. Normen är den manliga och det är denna norm kvinnor skall bli bättre på att hantera, vilket kan förstås som att kvinnor blir jämförda och »jämställda» med män.

Detta kan ha en frigörande effekt på den enskilda kvinnan, men kan på en kollektiv nivå betraktas som att det rådande normsystemet legitimeras och vidmakthålls. Frågan är på vad sätt kvinnor frigörs genom enskilda kvinno-satsningar? Kan de inte få motsatt effekt, det vill säga resultera i att dominerande normer om »kvinnligt» och »manligt» förstärks? Hur har kvinno-forskningen bidragit till att påverka och förändra kvinnors villkor? Vilka pedagogiska strategier skall användas och varför? Hur kan genusforskning bidra till egenmakt? Genom att ge belysande exempel på kvinno-satsningar och studier med emancipatoriska förtecken illustrerar antologin både frågornas möjligheter och svårigheter.

Avslutningsvis kan det vara av intresse att nämna något om Larssons artikel, som inte tidigare diskuterats. Larssons artikel kan uppfattas som lite udda i antologin, eftersom hon för en teoretisk diskussion om distinktionen kön och genus, om könsmaktsordning och om »manligt» och »kvinnligt». Hennes artikel kan därmed betraktas som en kritisk analys av hur genusperspektivet används, men också av kvinno-forskningens utgångspunkter och teoribildning. Larssons poäng är att dikotomier som kvinna-man, kön-genus och manligt-kvinnligt konstituerar könsskillnader i folkbildningen. Artikeln är ett intressant komplement till övriga i antologin eftersom hon diskuterar de förgivettaganden som dominerar och begränsar vår förståelse av kön. Larsson vill därför inte tala om »manligt» och »kvinnligt» i folkbildningen, utan föreslår istället att man talar om kön och makt. Istället för genus vill hon använda

begreppen kropp och sexualitet. Det är viktigt att visa på den mångfald, dimensionalitet, som folkbildningen har att förhålla sig till.

Slutligen

Antologin är ett viktigt inlägg i debatten om folkbildning, både när det gäller institutionella former, arbetssätt och kvinnors mer dolda verksamheter och deltagande samt de normer som styr. Boken belyser kvinnors möjligheter, historia och verksamhet, vilket tidigare varit en brist inom folkbildningstraditionen. Antologin är läsvärd, inte minst för de historiska skildringar som Kerstin Rydbeck, Lena Eskilsson och Berit Lindberg samt Karin Nordberg bidrar med. Lisbeth Erikssons beskrivning av invandrarkvinnors komplexa villkor i folkbildning är tänkvärd liksom Berit Larssons kritiska analys av förgivettaganden och normer som präglar fältet är nödvändig. Även Kerstin Engmans, Bosse Jonssons och Kjell Gustavssons inlägg i debatten om kvinnors villkor i svensk folkbildning är intressanta, genom att de skildrar specifika problem och möjligheter inom olika pedagogiska verksamheter och för att de diskuterar en sida av dessa problem eller möjligheter som tidigare utelämnats.

KENT LÖFGREN

Pedagogiska institutionen, Umeå universitet

Per Göran Fahlström

Ishockeycoacher. En studie om rekrytering, arbete och ledarstil

Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen, 2000

Detta är en avhandling som analyserar varför individer väljer att bli idrottsledare, närmare bestämt ishockeycoacher. Undersökningens empiriska material består av intervju- och enkätdata från ett urval coacher, spelare och klubbordföranden i svenska ishockeyklubbar. Totalt studeras 147 coacher, från elitserien till och med Division 3. Tidigare forskning samt offentlig statistik analyseras också. Studien tar sina teoretiska utgångspunkter i Kalevi Heiniläs artikel från 1982 »The totalization process in international sport. Toward a theory of the totalization of competition in top-level sports» (*Sportwissenschaft*, 12(3), 235–253), Bo Schelins avhandling *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott*. (Lund: Lunds universitet, Sociologiska institutionen, *Studies in Sociology* 67, 1985) och Göran Patrikssons *Idrottens barn. Idrottsvanor, stress och »utslagning»* (Stockholm: Friskvårdscentrum, 1987) och dessas teser om tävlingsidrottens villkor och individers och grupper socialisation samt i Packianathan Chelladurais studie

Human resource management in sport and recreation (Champaign, Ill.: Human Kinetics, 1999) teorier om ledarskap och gruppdynamik. Sammanfattningsvis ger avhandlingen ett bidrag till förståelsen av idrottsledares arbeten och karriärer.

Per Göran Fahlström diskuterar inledningsvis de starka marknadskrafter som påverkar ishockeyföreningar. Under de senaste decennierna har det blivit allt viktigare för föreningar att finna sponsorer eftersom den idrottsliga verksamheten blivit mer beroende av reklamintäkter. Laget bör vinna och synas i media, för att de betalda annonsplatserna ska exponeras i TV och i tidningar. Laget ska också locka så stor publik som möjligt till ishallen för att öka försäljningen av inträdesbiljetter och säsongskort till hemmamatcherna. Marknadskrafterna är därför positiva, eftersom reklamintäkterna möjliggör för föreningarna att anställa idrottare och ledare.

När jag läser Per Göran Fahlströms avhandling kommer jag att tänka på en liknande symbios, mellan idrott och marknad, som existerar i ett annat, mer pedagogiskt sammanhang. I USA finns en sedan länge etablerad samverkan mellan semiprofessionell idrott (exempelvis football) och universitet. Det är en för oss nordbor märklig samverkan mellan två områden: Idrott och högre utbildning. Det är tydligen viktigt för dessa universitet att football-lagen är framgångsrika, eftersom det påverkar rekryteringen av studenter i en positiv riktning.

Åter till Fahlströms undersökning. I avhandlingen fokuseras ledarskap och ishockey, men hans text är samtidigt ett bidrag till debatten om social mobilitet. Social mobilitet handlar om individers framgångar och livsöden inom olika fält, och hur dessa individer »rör sig» mellan olika fält. I Fahlströms studie får läsaren insikt i hur barn och ungdomar träder in i idrottsliga fält. Efter ett tag blir vissa av dem professionella idrottare. I avhandlingen beskrivs hur vissa individer väljer att stanna kvar som coacher, efter den aktiva idrottskarriärens slut. På så vis förblir de medlemmar av detta hockeyfält. Ett av Fahlströms starkaste resultat, är att de flesta coacher är före detta spelare.

En möjlig kritik är att han studerat enbart manliga coacher. Men han redovisar samtidigt att det är förhållandevis få kvinnor som arbetar som ledare inom elithockey. Dock hade det varit spännande med en mer könsblandad undersökningsgrupp.

Vad är en coach? Fahlström diskuterar coachingbegreppet och konstaterar att det används allt oftare i media och i andra sammanhang. Denna ökade användning kan förstås utifrån den globalisering som skett under 1900-talets senare hälft. En globalisering som inneburit att anglosaxiska termer vunnit mark i svensk sportjournalistik och nu även i akademiska avhandlingar.

Kapitlet »Tidigare forskning» innehåller en genomgång av tidigare forskning om coacher och coachning. Tidigare undersökningar analyserar vad coacher enligt Fahlström bör göra. Dessa undersökningar visar till exempel att coacher ska motivera spelare till att prestera optimalt och skapa en positiv stämning i laget. I dessa sammanhang diskuteras ofta olika så kallade ledarskapsmodeller. Vilken typ av ledarskap fungerar bäst? Sammanfattningsvis säger Fahlström att den tidigare forskningen till stor del varit teoretisk eller abstrakt och inte innehållit egen empiri. Forskningen har föreskrivit hur

coacher bör vara, inte hur de är, vilket också har noterats i annan svensk forskning.

Per Göran Fahlströms resultat visar att individens ishockeyintresse föds i tidiga barn- och ungdomsår. Det är ofta fadern i uppväxtfamiljen som initierar detta intresse för hockey. När individen blir äldre och börjar spela ishockey själv, lär han eller hon sig regler och normer för vad som är ett förväntat beteende i den lokala ishockeyklubben. Samtidigt socialiseras man in i den allmänna, nationella ishockeykulturen och förvärvar ett hockeyhabitus, för att använda Pierre Bourdieus termer. När sedan hockeykarriären når sitt slut, inte sällan på grund av skador enligt Fahlströms resultat, rekryteras individen till att arbeta som coach.

Både spelare och ledare i undersökningen poängterar vikten av att coachen själv har spelat ishockey, för att han, på ett så bra sätt som möjligt, ska fungera som coach. En bra coach har grundläggande kunskaper om hockey och hockeyträning och dessutom en känsla för vad som krävs i specifika tränings- och matchsituationer, säger coacherna och spelarna i Fahlströms intervjuer.

Coachernas viktigaste arbetsuppgifter, enligt dem själva, är att planera och leda träningen, att motivera spelarna och att skapa en bra stämning i laget. Av dessa uppgifter är kanske motivationen det svåraste, anser många coacher. En annan svår uppgift, enligt coacherna, är själva uttagningen inför varje match: Vilka ska spela och vilka får inte komma med i laguttagningen? Det är inte roligt att ställa individer utanför ett lag, säger coacherna, men det ingår i jobbet att bestämma vilka som ska få spela.

Undersökningen visar också att coacherna påverkas av faktorer i omgivningen, utanför träningarna och matcherna. Det rör sig om krav ifrån klubbstyrelsen, från media och från publik. Visst känner coacherna av detta tryck, men även spelarna märker detta: Spelarna noterar att coachen påverkas känslomässigt (coachen kan exempelvis känna rädsla för att förlora jobbet, om det under en längre period inte går bra för laget). Den kompetensutveckling som coacher får sker främst genom att de studerar andra coaches sätt att arbeta. Man utvecklas som coach, när man ser andra lag träna eller spela, noterar Fahlström.

En förtjänst med avhandlingen, är att den innehåller en grundläggande genomgång av begreppet coachning. Avhandlingen innehåller även en analys som utgår ifrån flera perspektiv. Per Göran Fahlström tar hänsyn till såväl individuella som strukturella faktorer, när han belyser detta mångfacetterade forskningsområde. Han diskuterar individers idrottskarriärer och socialisation inom ishockeykulturen, och deras val att påbörja ett arbete som coach i en ishockeyförening, samtidigt som han är medveten om de externa krav, som ställs på coacher och föreningar i den moderna tävlingsidrotten. Fahlström visar till exempel hur det antal matcher som krävs för att vinna SM-guld i ishockey (det vill säga det totala antalet matcher i grundspel och slutspel som krävs) har tredubblats sedan 1960-talet.

Avhandlingen är välskriven med en ren layout och såväl teorier som begrepp diskuteras utförligt. Undersökningen innehåller också en rad spännande empiriska resultat. Tidigare forskning har behandlat individers socialisation inom tävlingsidrott, och även diskuterat rekryteringen av nya idrottsledare,

men få studier har analyserat rekryteringen av coacher på det sätt som Per Göran Fahlström gör i sin avhandling. Avhandlingen kommer därför med stor sannolikhet att användas på kurser vid universitet och högskolor liksom på tränarutbildningar i ishockey och inom andra idrottsutbildningar.